

Wprowadzenie

Najszerszą definicję pracy socjalnej zaproponował, jak się wydaje, brytyjski badacz Malcolm Payne. Zdaniem tego autora praca socjalna wpływa nie tylko na bezpieczeństwo socjalne jednostki, rodziny, ale jest szczególnym rodzajem aktywności, w ramach której ludzie wchodzą ze sobą w interakcje, występując w rolach pracownika socjalnego i klienta. Jest ona społecznie tworzoną rzeczywistością i dotyczy szerszego układu społeczno-kulturowego. W ten sposób określa: oczekiwania wobec zawodu pracownika socjalnego, istotę i rolę klienta oraz formalny sposób działania instytucji pomocy społecznej¹. Z tego względu przestrzeń pracy socjalnej pojawia się zawsze wtedy, gdy jakieś jednostki lub grupy doświadczają braków (rodziny dysfunkcyjne) lub są dotknięte patologiami (rodziny patologiczne). Przykładem rodziny dysfunkcyjnej jest rodzina o zaburzonym systemie relacji. Jej członkowie żyją w izolacji od świata zewnętrznego i w atmosferze emocjonalnego dystansu. Pozostają ze sobą raczej z poczucia obowiązku lub przyzwyczajenia, a nie z powodu głębszych więzi. Dzieci natomiast doświadczają zaniedbania, czasem fizycznego opuszczenia oraz niezaspokajania ich potrzeb².

Niewątpliwie praca socjalna mieści się w obszarze polityki społecznej, bezpieczeństwa socjalnego. Stanowi ona element działalności państwa oraz innych instytucji publicznych, których celem jest optymalizowanie warunków życia, pracy ludzi oraz stosunków międzyludzkich. Jest ponadto naukową teorią obejmującą

¹ Zob. M. Payne, *Modern social work theory*, London 1997, s. 8–9.

² Por. M. Ryś, *Psychologiczne źródła dysfunkcji w małżeństwie i rodzinie*, w: *Rodzina polska u progu trzeciego tysiąclecia*, W. Majkowski (red.), Warszawa 2003, s. 85–88.

zagadnienia potrzeb materialnych i duchowych jednostki w określonym rozwoju państw i ich uwarunkowań społecznych³. Wpływa na dobrostan, jakość życia i bezpieczeństwo egzystencji ludzkiej. To także „działalność państwa, samorządów i organizacji pozarządowych, zmierzająca do kształtowania ogólnych warunków pracy i bytu ludności, prorozwojowych struktur społecznych oraz stosunków społecznych opartych na równości i sprawiedliwości społecznej, sprzyjających zaspokajaniu potrzeb społecznych na dostępnym poziomie”⁴. Z tej też racji w zakresie polityki społecznej należy umieścić pomoc społeczną, w ramach której praca socjalna stanowi bezpośredni kontakt z beneficjentem i należy ją umieścić w obszarze oddziaływań bezpieczeństwa społecznego. Tezę tę potwierdza Christine Labonté-Roset, uznając, że praca socjalna lokuje się w przestrzeni polityki społecznej i jako taka w Europie oraz innych krajach jest poddana prymatowi polityki gospodarczej. Trudno bowiem byłoby wyobrazić sobie rzeczywistość społeczną i polityczną bez pracy socjalnej⁵.

Powszechnie wiadomo, że pierwszym podmiotem polityki społecznej jest rodzina – zapewniająca stabilizację, oparcie psychiczne, pomoc usługowo-materialną oraz stanowiąca dla swoich członków podstawową grupę wsparcia. Niekiedy jednak ona sama potrzebuje pomocy. Wówczas staje się również podmiotem pracy socjalnej szeroko analizowanej w ramach bezpieczeństwa społecznego w polityce społecznej⁶. Praca socjalna obejmuje pomocą rodziny doświadczające trudności w zakresie funkcjonowania społecznego, chociażby z powodu życiowej bezradności, i koreluje z „nieuzasadnionym, gwałtownym rozwarstwieniem społecznym, poczuciem doznawania niezawinionej biedy, utratą zaufania do instytucji publicznych, rozpadem wspólnot i indywidualizacją społeczeństwa”⁷.

Przyznać należy, że rodziny i jednostki dotyka współcześnie wiele trudności naruszających ich codzienną równowagę. Jedne z nich są naturalne, jak choroby czy klęski żywiołowe, inne pozostają wynikiem zakłóceń w życiu społecznym. Stąd też wiele rodzin doświadcza kłopotów nie tylko w procesie socjalizacji dzieci, ale też w obszarze innych problemów, czasem niezależnych i niezawinionych.

³ Por. K. Podolski, W. Turnowiecki, *Polityka społeczna*, Gdańsk 2003, s. 7.

⁴ A. Kurzynowski, *Polityka społeczna – podstawowe pojęcia i zakres*, w: *Polityka społeczna*, A. Kurzynowski (red.), Warszawa 2002, s. 9.

⁵ Por. Ch. Labonté-Roset, *Samorozumienie, kształcenie i uznanie pracy socjalnej w Europie, w: Profesje społeczne w Europie. Z problemów kształcenia i działania*, E. Marynowicz-Hetka, A. Wagner, J. Piekarski (red.), Katowice 2001, s. 83–97.

⁶ S. Kawula, *Dziecko w rodzinie ryzyka – zagrożenia socjalne*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke (red.), Toruń 2009, s. 316.

⁷ B. Ciżkowicz, *Wyuczona bezradność młodzieży*, Bydgoszcz 2006, s. 16.

Często niemożność podjęcia pracy, niepełnosprawność, niedostatek środków do życia, osamotnienie, uzależnienie, przemoc, zachowania patologiczne, stawiają przez rodziną niemałe wyzwania. Wreszcie transformacja ustrojowa, pluralizm, globalizacja, brak pracy i szybko rozwijająca się technologia, stały się przyczyną zagubienia człowieka, który utracił nadzieję na lepsze jutro. Zagubienie to doprowadziło do zjawisk, takich jak: bieda, ubóstwo, niedostatek, deprywacja społeczna czy krytyczne sytuacje życiowe. Dlatego współczesna rodzina potrzebuje wsparcia prowadzonego przez instytucje pomocy społecznej w różnym zakresie, również, a może przede wszystkim, w ramach pracy socjalnej.

W tym kontekście rodzina potrzebuje pomocy w realizacji „funkcji opiekuńczej, wychowawczej, profilaktycznej i prewencyjnej [...], a dla pracowników socjalnych stanowi główny podmiot ich oddziaływań, nie tylko jako klient pomocy społecznej”⁸. To dobrze, że od wielu lat trwa pogłębiaona i rozwijająca się nauka pracy socjalnej obejmująca całokształt działań na rzecz wzmacniania jednostki i rodziny przez pracę nad ich zasobami, czyli mocnymi stronami i umiejętnościami zdobytymi w toku doświadczeń życiowych⁹. Od pewnego czasu coraz częściej nauka ta staje się przedmiotem kształcenia na wielu wydziałach polskich uczelni. Umiejętność pomagania człowiekowi jest bowiem niezwykle ważnym aspektem życia społecznego, toteż każdy wysiłek podjęty w tym kierunku nie tylko ma sens, ale wydaje się konieczny, bo tak często warunkujący polepszenie jakości życia i efektywności pracy człowieka. Pomaganie człowiekowi, wspieranie go jest natomiast niezmiernie istotnym zadaniem pracownika socjalnego. Jego wysiłek prowadzący do lepszego zrozumienia procesu pomagania nigdy nie jest stracony i nigdy nie będzie bezowocny¹⁰.

Niniejsza książka [*Praca socjalna w bezpieczeństwie społecznym: myśleć – widzieć – działać*] ma na celu pomóc pracownikom pomocy społecznej (pracownikom socjalnym) i studentom zrozumieć, w jaki sposób, w sensie teoretycznym i praktycznym, powinien postępować pracownik socjalny podczas rozmowy z klientem. Chodzi bowiem o osobowy, podmiotowy kontakt, nie zaś przedmiotowe podejście, często odarte z ducha pracy socjalnej. Człowiek potrzebujący pomocy nie może zostać sam, jego trudna sytuacja nie powinna pozostać bez rozwiązania. Pracownik socjalny powinien jednak wiedzieć, jak postępować ze swoim podopiecznym. W realizacji tego celu ma pomóc niniejsza książka, będąca próbą

⁸ E. Dybowska, K. Wojtanowicz, *System wspierania i formy pracy z rodziną*, Kraków 2013, s. 5.

⁹ Por. I. Krasiejko, *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach w pracy socjalnej*, Katowice 2010, s. 31.

¹⁰ Por. M.K. Stasiak, *Podmiotowy model pracy socjalnej*, Łódź 2009, s. 16.

integralnego ujęcia praktycznego wymiaru pracy socjalnej w bezpieczeństwie społecznym, której zadaniem jest wzmacnianie aktywności i samodzielności życiowej osób i rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu. Trzeba dodać, że najważniejszym w poznaniu człowieka jest pochylenie się nad jego problemem, podtrzymanie go w cierpieniu, obudzenie w nim nadziei na zmianę, troska o jego przyszłość, dobrostan, a nade wszystko bezpośredni kontakt oparty na zaufaniu, empatii i szacunku. Antoni Kępiński, określany w literaturze jako mistrz pomagania, stwierdził, że „rozmowa z pacjentem to główny instrument diagnostyczno-terapeutyczny”¹¹.

Niniejsza książka składa się z dwóch części: teoretycznej i praktycznej. Część pierwsza (teoretyczna) obejmuje dwa rozdziały dotyczące: humanistycznych teorii dla pracy socjalnej, metod i procesu działania w pracy socjalnej. Część druga (praktyczna) zawiera siedem rozdziałów, z których każdy opisuje metodyczne postępowanie pracownika socjalnego w pracy socjalnej.

W rozdziale pierwszym – *Teorie humanistyczne i metody pracy socjalnej* – autor przedstawia teorie humanistyczne, do których zaliczają się teorie: socjologiczne, psychologiczne i psychosocjologiczne oraz opisuje metody pracy socjalnej: *case work*, *groupwork* i *organization work*.

Rozdział drugi – *Metoda i proces działania w pracy socjalnej* – został poświęcony opisowi metod i technik badawczych, diagnozy i diagnozowania. Zawiera również charakterystykę diagnozy indywidualnej, grupowej, organizacji oraz genogramu. Ostatnie studium drugiego rozdziału dotyczy metodyki działania w pracy socjalnej. Odwołuje się ona (metodyka) do definicji metody i metodologii, kluczowych jej pojęć, takich jak: opozycja, wzajemna zależność i równowaga dynamiczna oraz przedstawia dwa modele działania: medyczny i *intervention*.

Rozdział trzeci – *Interpretacja – analiza sytuacji* – dotyczy rozumienia ważnych pojęć, takich jak: problem, potrzeba i życzenie. Zawiera on interpretację terenu działania pracownika socjalnego, ze szczególnym uwzględnieniem sposobów interpretacji terenu pracy oraz interpretacji otoczenia pracy pracownika socjalnego. W dalszej części scharakteryzowano placówkę, w której podejmuje pracę pracownik socjalny oraz samego pracownika socjalnego. Wreszcie, na końcowym etapie tego rozdziału, autor analizuje podopiecznego i jego życzenie, z którym zgłasza się do danej placówki socjalnej. Zwraca uwagę na implikacje zgłoszonego życzenia oraz zachowanie podopiecznego przy pierwszym kontakcie z pracownikiem socjalnym.

¹¹ A. Jakubik, J. Masłowski, *Antoni Kępiński. Człowiek i dzieło*, Warszawa 1981, s. 125.

W kolejnym, czwartym, rozdziale – *Interpretacja – analiza oceny* – autor omawia rozumienie dwóch terminów: diagnozy i oceny. Przedstawia charakterystyczne cechy oceny: subiektywność, obiektywność, ciągłość, dynamiczność i proces. Analizuje także rodzaje oceny, do których zalicza: ocenę dynamiczną, kliniczną, genetyczną, wstępną, operacyjną, oraz opisuje rezultaty tych ocen.

Piąty rozdział – *Umowa – kontrakt socjalny* – został poświęcony rozumieniu potrzebnych terminów: celu ogólnego operacyjnego i konwencji; a także zawarciu umowy oraz jej treści i formie. Przy określaniu formy umowy autor zwraca uwagę na wskazywanie jej wspólnych celów oraz planu pracy. Na końcowym etapie opisano, co może ograniczać kontrakt oraz przedstawiono przykładowy kontrakt socjalny.

Rozdział szósty – *Bezpośrednie postępowanie metodyczne w pracy socjalnej* – dotyczy podstawowych form postępowania metodycznego, takich jak: wyjaśnianie, wspieranie i rozumienie siebie. Ponadto zawiera określenia ważnych jego elementów: edukacji, wpływania, nadzorowania, potrzeby kontaktów oraz struktury relacji pracy z klientem.

W siódmym rozdziale zatytułowanym – *Pośrednie postępowanie metodyczne w pracy socjalnej* – autor bada organizację działań pośrednich w kontekście czasu pracy, jej przestrzeni i dokumentacji. Analizuje także planowanie i programowanie pracy socjalnej, otoczenie oraz próbę współpracy pracownika socjalnego z jego innymi kolegami.

Kolejny rozdział – *Ostatni etap działania metodycznego – zakończenie* – zawiera interpretację terminu „zakończenie” oraz wskazanie różnych sposobów zakończenia: zamknięcie, zakończenie na poziomie instytucjonalnym, formy zakończenia, psychologiczne implikacje zakończenia oraz możliwe jego sposoby działania.

Ostatni rozdział (dodatek) – *Od teorii do indywidualnego przypadku* – dotyczy analizy kilku praktycznych sytuacji rozwiązywanych przez pracowników socjalnych. Sytuacje te można postrzegać jako scenariusze będące wskazówką dla pracowników służb społecznych. Opisano sytuacje: Andrzeja, Marii, Tomka i Ryszarda oraz problem alkoholizmu w rodzinie.

Autor ma nadzieję, że prezentowana publikacja przyczyni się do lepszego zrozumienia ważnych terminów pracy socjalnej oraz pomoże czytelnikom łatwo poruszać się na różnych etapach postępowania metodycznego pracy socjalnej. Książka ta dedykowana jest nie tylko studentom, ale także wszystkim pracownikom socjalnym, którzy już pochyłają się nad różnymi formami pomagania, również osobom podejmujących działania na rzecz służby społecznej, w tym pracownikom ośrodków pomocy społecznej.